

Derde wereld en technologietransferten : het geval Eternit

Het is niet de bedoeling van dit artikel om een uitputtende beschrijving te brengen van de problematiek der technologische transferten gericht naar de ontwikkelingslanden, noch van de stand van de in aantal toenemende internationale onderhandelingen (UNCTAD, ONUDI ...) die de weerspiegeling zijn van het ongenoegen van de Derde Wereld in deze zaak. Wij willen eerder de konkrete werking van deze transferten aantonen, uitgaande van een welomlijnd voorbeeld, dat van Eternit, een Belgisch bedrijf dat ingeplant is in de sektor van het asbestcement.

De wereld van het asbest

Het asbestcement, het meest aangewende vezelcement, is een bouwmetaal dat gevormd wordt door een sterke vermenging van asbest, zand en cement, dus een samengesteld metaal. De functie van de vezels kan men vergelijken met die van het metaalwerk in gewapend beton. Asbestcement wordt vooral gebruikt in vlakke of golfplaten, dakpannen, gevelbekledingen, waterleiding- en rioolbuizen evenals in een hele reeks specifieke producten : tuinvijvers, persmateriaal, enz.

De toename van de asbestproductie is zeer snel verlopen vooral sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. De voorraden zijn helemaal niet overvloedig en zouden rond het begin van de volgende eeuw kunnen uitgeput zijn. Deze pessimistische hypothese houdt geen rekening met nieuwe ontdekkingen van ertsen noch met een daling van het verbruik (die in de geïndustrialiseerde landen reeds begonnen is).

De multinationale asbestcementondernemingen zijn sterk vertegenwoordigd in de sektor van de asbestmijnen :

- Johns Manville (USA), de belangrijkste van deze ondernemingen, bezit in Canada de grootste asbestmijn ter wereld.
- Turner and Newall (Groot-Brittannië) is aanwezig in Canada en Zuid-Afrika.
- Capes Industries, een Engels filiaal van de groep Anglo American Corporation of South Africa, is sterk ingeplant in Zuid-Afrika.
- De vierde «grote» van de asbestsektor, de groep Eternit, heeft eveneens belangen, zij het veel minder belangrijke, in de mijnen in Canada en Zimbabwe.

Onbevredigd met het beheersen van meer dan de helft van de asbestproductie en -kommercialisatie in de Westerse wereld, hebben deze vier groepen onderling nauwe financiële en commerciële banden (schema 1). Zo kunnen ze gemakkelijker de produktiesektoren (asbestcement, friktiematerialen, cementbedrijven ...) en de regionale markten onder elkaar verdelen. Johns Manville is uiteraard het best ingeplant op de Noord-Amerikaanse markt, maar is ook goed vertegenwoordigd in de grote Latijns-

ken van de militaire alliantie van de USA en Groot-Brittannië met de Sovjetunie ; de beslissing tot rekonstruktie van de Duitse en Japanse economische macht na de Tweede Wereldoorlog door de Westerse overwinnende mogendheden — dan zal men gemakkelijk ontdekken dat deze beslissingen niet in parlementen, noch in ministeriële bureaus, noch door technokraten, noch door ministers getroffen werden, maar rechtstreeks door de topfiguren van de kapitaalbezitters zelf. Als het fundamenteel bestaan van de burgerlijke maatschappij in gevaar lijkt, dan regeren plotseling meestal de beslissende kapitaalbezitters in de letterlijke betekenis van het woord. Dan verdwijnt de schijn van een zogenaamde werkelijke onafhankelijkheid van de burgerlijke staat t.o.v. het kapitaal volledig.

De uitspraak van Engels, volgens dewelke de burgerlijke staat de «ideale totaal-kapitalist» is, omdat de reële totaal-kapitalist alleen de som van de speciale belangen van de «vele kapitalen» mee insluiten kan en deze nooit met de totaal-belangen van de klasse samenvallen, moet dialektisch verstaan en geïnterpreteerd worden. Het gaat nogmaals om de aanwending van de dialektiek van het algemene en het bijzondere.

Amerikaanse landen (Brazilië, Argentinië, Venezuela, Mexico) en in het Midden-Oosten. Turner and Newall is aanwezig in veel Engelssprekende landen (Ierland, India, Nigeria, Zuid-Afrika, Zambia). De groep Eternit heeft vestigingen in landen van Centraal en Zuid-Amerika en in Franssprekend Afrika (Senegal, Niger, Zaïre, Burundi, ...).

Deze ondernemingen hebben vaak hun oprichting en hun bloei te danken aan het asbest, waaraan het grootste deel van hun activiteit nog steeds verbonden is. In België is de markt van asbestcementmaterialen verdeeld onder drie ondernemingen : de NV Eternit, Johns-Manville (België) en Scheerders Van Kerckhove's Verenigde Fabrieken (afgekort SVK).

De NV Eternit is het belangrijkste industriële filiaal van de Compagnie Financière Eternit, een groep waarvan de zetel in België is gevestigd en die belangen heeft in verschillende andere landen evenals in andere Belgische ondernemingen ; Johns-Manville (België) daarentegen, is één van de vele filialen van de Johns-Manville Corporation die opereert vanuit de USA ; SVK tenslotte, een onafhankelijke en voornamelijk familiale onderneming, heeft geen belangen in andere, Belgische of buitenlandse, ondernemingen en is hoofdzakelijk op de nationale markt gericht.

Het asbest, de onontbeerlijke grondstof voor deze sector, komt voor 86 % uit drie landen, in volgorde van belangrijkheid : Canada, de USSR en Zuid-Afrika.

De uitvoer van asbestcementen producten, hoewel ze slechts een klein deel van de totale Belgische export uitmaken, bedraagt 45 % van de nationale productie van dit materiaal. Het overgrote deel ervan gaat naar vier Europese landen : Nederland, de Duitse Bondsrepubliek, Frankrijk en Groot-Brittannië. De Compagnie Financière Eternit heeft filialen of belangen in elk van die landen en Johns-Manville is er eveneens vertegenwoordigd, behalve in Nederland. Alleen SVK is uitsluitend in België ingeplant. Het lijkt dus vanzelfsprekend dat de landen zich gespecialiseerd hebben in bepaalde producties, of eerder dat de Belgische ondernemingen — meer bepaald Eternit zelf — zich de vervaardiging van specifieke producten in België hebben voorbehouden.

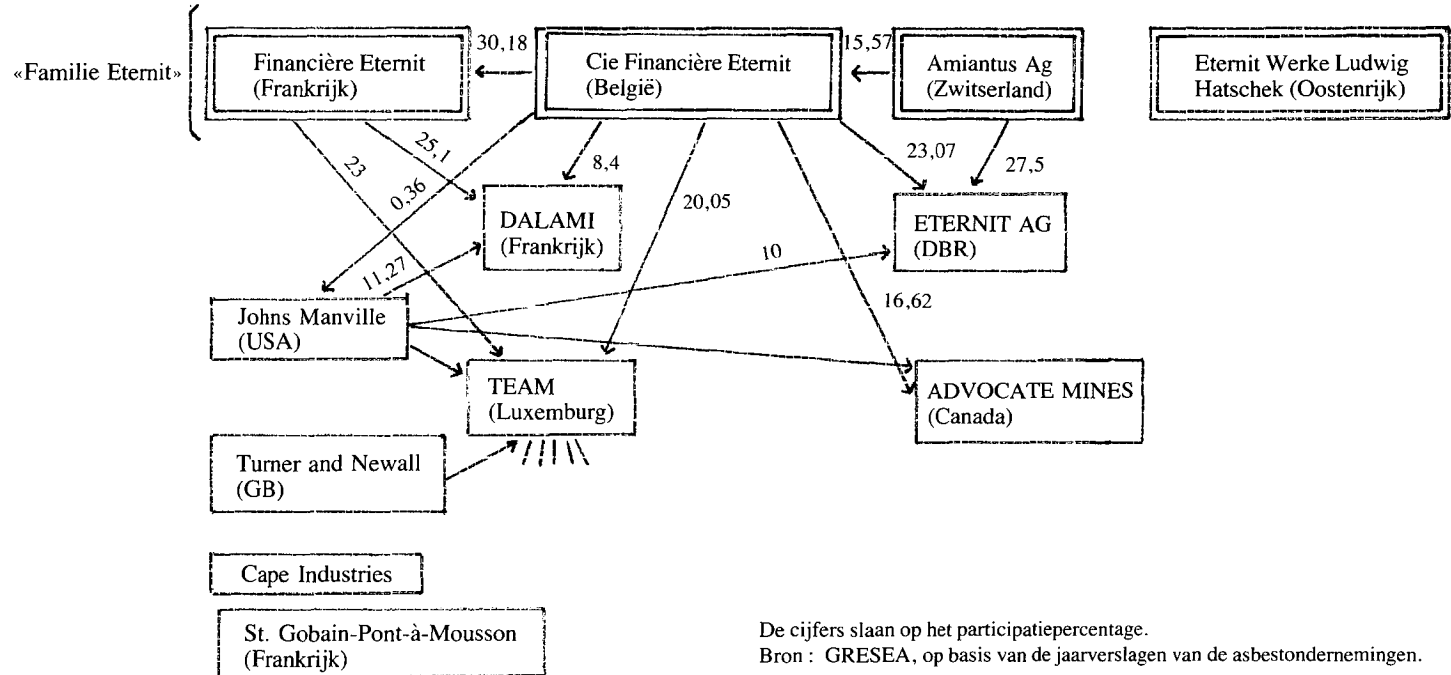
De «Familie Eternit»

Om trachten te verklaren hoe de Compagnie Financière Eternit er in slaagt om haar evenwicht in de sector van de asbestcementen bouwmaterialen te behouden en te versterken, moeten we teruggaan tot de «familie Eternit» in haar geheel.

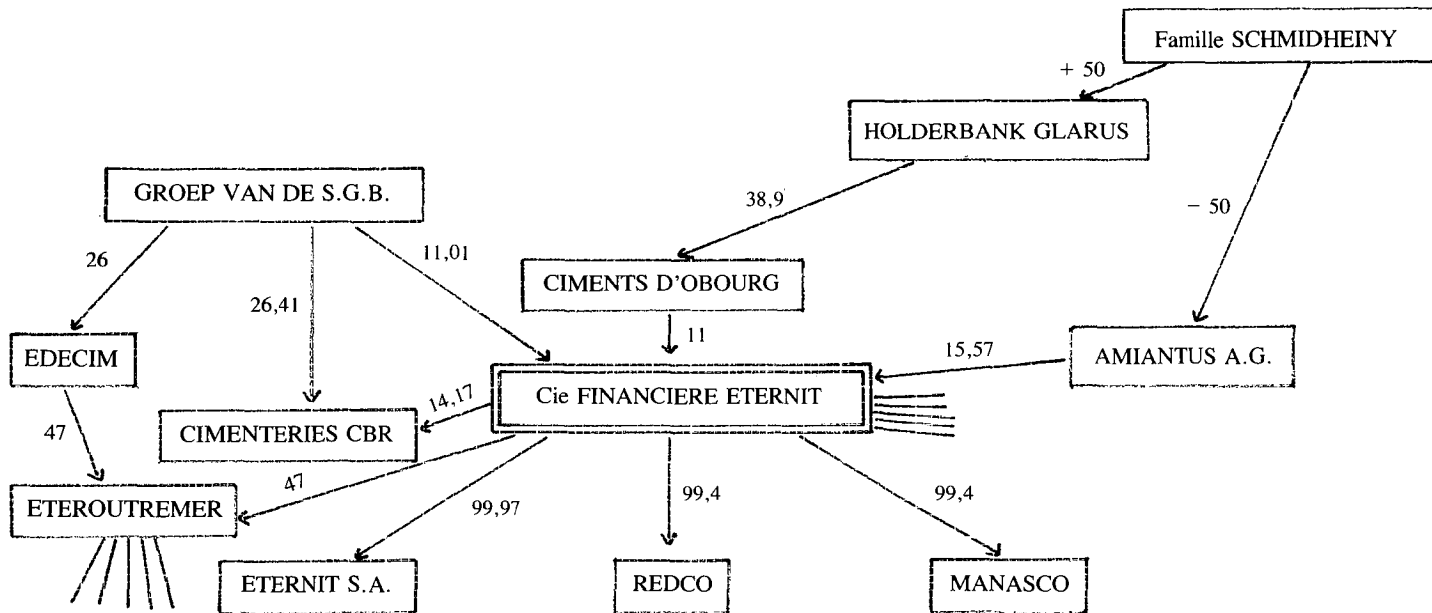
Ze bestaat uit vier takken (schema 2) : de Belgische tak is gespecialiseerd in de controle over de asbestcementensektor ; de Zwitserse tak is sterk vertegenwoordigd in die van de cementbedrijven ; de Franse, van geringere betekenis, bestrijkt zijn nationale markt en heeft filialen opgericht in de vroegere Franse kolonies ; de Oostenrijkse tak, tenslotte, die aan de basis lag van het Eternitprocédé maar zich veel minder dan de andere ontwikkeld heeft, behoudt een bepaald technologisch belang in de schoot van de familie. Zonder in details te treden kunnen we vermelden dat de «familie» Eternit in 52 verschillende landen aanwezig is¹. De Zwitserse tak heeft

1 37 volgens het (patronaal) Informatiecomité asbest-Benelux. Het gaat er om op welke wijze men telt : filialen, onder-filialen, enz.

Schema 1 : De belangrijkste asbestcementondernemingen en hun banden

Schema 2 : Participaties in en van de Compagnie Financière Eternit (België)

De cijfers slaan op het participatiepercentage.

Bron : GRESEA, op basis van de jaarverslagen van de asbestondernemingen.

belangen in cementbedrijven in 32 landen. In 18 van deze landen is de (Belgische) Compagnie Financière Eternit eveneens aanwezig. Zijn internationale inplanting helpt de groep Eternit om zijn kostprijzen te drukken door het drukken van de vervoerskosten (die bijzonder hoog liggen voor zware en moeilijk transporteerbare materialen) en van de loonkosten (de productie van asbestcement vereist tamelijk veel arbeidskrachten, die aan voordeliger voorwaarden kunnen gevonden worden in de verbruikerslanden van de derde wereld). Dit internationaal netwerk maakt het ook mogelijk om een dam op te werpen tegen nieuwe concurrerende producenten.

We hebben aangegeven dat de Oostenrijkse tak een bepaalde technologie beheerst. Het betreft de Hatschekmachine (Hatschek is de uitvinder van het eternitprocédé) die courant gebruikt wordt bij het vervaardigen van vlakke of golfplaten in asbestcement. Een installatie van dit type, met een kuip ter waarde van bijna één miljoen dollar, produceert 30 tot 40 ton per dag. Het is dus niet mogelijk om ze in kleine, plaatselijke productie-eenheden te gebruiken. Er bestaan uiteraard andere uitrustingen voor de industriële productie van asbestcement, maar die werden allemaal uitgewerkt in het Noordelijk halfmond (Magnanimachine, Johns-Manville-uitrusting, ...). De in de industriële productie aangewende technologie is dus grotendeels in handen van dezelfde multinationals. Voor alle veiligheid heeft de «grote familie» Eternit zich zelfs ingekocht in de productie van vervangingsmaterialen voor asbestcement (althans voor wat betreft sommige toepassingen): plaasteren en houten panelen, platen en stukken in gewapend polyester, dakbedekking in asfalt, enz ...).

Een typische multinationale transfertpolitiek

De technologie van Eternit is helemaal geen spitstechnologie. Haar producten zijn veeleer verwant met afgewerkte duurzame consumptiewaren, met een tamelijk toegankelijke, weinig gesofistikeerde technologie. Dit produktietype komt tamelijk goed gelegen voor de derde wereldlanden die zich willen industrialiseren. Ze zien hierin een kans om voorheen ingevoerde producten te vervangen door plaatselijke productie. Daarbij komt dat de bouwbehoeften van deze landen enorm zijn (sterke demografische groei, opgeven van de traditionele woning, plattelandsvlucht, waterleidingen, drainering, irrigatie) en dat de breekbare asbestcementen materialen niet zo goed vervoerd kunnen worden (een redelijke vervoersafstand bedraagt onder moeilijke omstandigheden niet meer dan 300 km).

Zoals G. Schmeder² aanstipte impliceert de technologietransfert «van deze vervangingswijze van industrie-ontwikkeling noodzakelijk het aanwenden van produktietechnieken die dezelfde zijn als diegenen die in de geïndustrialiseerde landen worden gebruikt». De voorheen ingevoerde producten worden vervangen door ingevoerde technieken (uitrusting, intermediaire goederen, brevetten, know-how, technische bijstand en vorming, enz ...).

2 «Firmes multinationales et transferts de technologie vers les PVD», Monde en développement, n° 15, 1976.

Zoals we zullen zien wordt de technologie zonder twijfel ingevoerd maar wordt ze in het begunstigde land niet echt verspreid.

Anderzijds zijn de stijging van de transportkosten, het verschillend loonniveau, de reële of dreigende dwangmaatregelen ter voorkoming van pol-lutie, (die bijzonder streng zijn in het geval van een materiaal waarin asbest voorkomt), algemene elementen die de overplaatsing naar of de vestiging in de derde wereld van een multinationaal zoals Eternit bevoor-den.

Eternit heeft er ook anderszins belang bij om «haar technologie over te dragen» : voor haar vormen tal van derde wereldlanden wegens hun behoeften zowel voldoende potentiële markten als potentieel gebonden markten, die het haar mogelijk maken om op efficiënte en blijvende manier de voor-delen te behouden die verbonden zijn aan een overplaatsing. De konkurren-tie op het terrein van produkten met een eerder eenvoudige technologie is er inderdaad minder scherp dan elders. Men vindt er een soort echte geografi-sche bescherming, die berust op de minder grote informatiedoorstroming en op andere economische factoren, naarmate men zich verwijderd van het centrum van de wereldeconomie. Tengevolge van de relaties of van de overeenkomsten die bestaan tussen de grote asbestcementproducenten enerzijds en in de schoot van de «familie Eternit» anderzijds, wordt deze geografische bescherming aangevuld met de garantie dat iedereen tamelijk rustig in zijn geografische sektor kan werken omdat de grote wereldprodu-centen er belang bij hebben.

Hoewel dit aspect niet vaak wordt benadrukt bij het nagaan van de transfert-politiek van een onderneming, maakt het integrerend deel uit van haar strategie. Het is duidelijk dat een afzonderlijke transfert voor een multina-tional moet geplaatst worden in een globale strategie, waarin andere fakto-ren dan de rendabiliteit op korte termijn meespelen.

De overplaatsing laat inderdaad aan ondernemingen als Eternit toe om de veroudering van hun produkten of hun procédés uit te stellen. Ze vormt een tijdelijk substituuat voor de innovatie, die het mogelijk maakt om de be-staanscyklus van het produkt te verlengen. Het klassieke asbestcement dat in de bouw gebruikt wordt, staat nu reeds 70 jaar op punt. Het basisbrevet werd in het begin van de eeuw gedeponeed. In de geïndustrialiseerde landen raakt de markt voor dit basisprodukt verzadigd en sommige geogra-fische zones, Noord-Amerika bijvoorbeeld, worden voor wat betreft Eternit gemonopoliseerd door belangrijke konkurrenten. In de Derde Wereld daar-entegen is het produkt zeer in trek en zal het nog lang blijven, gezien de hierboven vermelde behoeften. De talrijke filialen die in die landen geves-tigd zijn, beperken er zich dus toe om de klassieke materialen te produce-ren. De meer gesofistikeerde technologie (vervangingsprodukten, speciale stukken enz ...) is voorbehouden aan de geïndustrialiseerde landen. Zonder twijfel zal er nadien, zoals voor de klassieke produkten altijd de mogelijk-heid bestaan om ook deze produktie over te dragen en aldus verder een aanzienlijke rente op te strijken op produkten waarvan de onderzoeks- en ontwikkelingskosten al ruimschoots afgeschreven zijn. Ondertussen kunnen deze meer gesofistikeerde produkten ingevoerd worden. Dit is het geval met Glasal van Eternit, dat uitsluitend asbestcement bevat. Nochtans financie-ren de Derde Wereldlanden de onderzoeksinspanning vermits ze de over-dracht van klassieke technologie, waarvan de onderzoeks- en ontwikke-lingskosten al geruime tijd gerekupereerd zijn, betalen.

De gekozen transfertwijze

Een firma heeft er belang bij om op haar technologie en haar macht een maximale controle te behouden, controle die de bron is van royalties, vergoedingen, uitvoer, dividenden. Maar een technologie die zo eenvoudig en toegankelijk is als die van het asbestcement kan niet overgedragen worden zonder dat voor de eigenaar het risico bestaat dat ze gemakkelijk verspreid wordt en hem ontsnapt.

Het transfertmechanisme kan dus niet lukraak gekozen worden. De veiligste formule is de directe investering in een 100 %-filiaal. Indien dit onmogelijk blijkt, komt het erop aan om een controleparticipatie te behouden. In het geval van Eternit kennen we slechts één uitzondering op deze konstante strategie : in Algerije wordt de onderneming gekonfronteerd met een regering en een ontwikkelingspolitiek die haar verplicht hebben om productie-eenheden met de «sleutel op de deur» te leveren. De overdracht van de moederonderneming naar het filiaal maakt aardig wat beperkende praktijken mogelijk, die aangetoond kunnen worden wanneer er een kontraktuele overeenkomst bestaat. Zo oefent Eternit een permanente controle uit over de prijzen en de geproduceerde hoeveelheden. Ze kan ook zonder moeite aan haar filialen technologische keuzen en zelfs leveranciers van machines, asbest en cement die enge banden hebben met de «Eternitfamilie», opleggen.

Om te besluiten : deze directe transfertwijze maakt het behouden van de technologie mogelijk. Deze technologie laat een quasi-monopolistische situatie toe op de markt die men bij de vestiging van een filiaal wil bestrijken. Het gevolg voor het land dat van de transfert «geniet» is dus een enorme moeilijkheid of zelfs de onmogelijkheid om met eigen middelen het filiaal te bekonnkurreren. En deze afhankelijkheidspositie werkt remmend op de innovatiecapaciteiten van het land, wat uiteraard niet slecht uitkomt voor de multinationals, wier weinig gesofistikeerde technologie, in theorie, door de derde wereldlanden zelf zou kunnen ontwikkeld worden.

De middelen om de technologie te behouden

De graad van financiële controle die Eternit over haar filialen uitoefent, is moeilijk te bepalen : ze worden altijd gecontroleerd door meerdere takken van de «Eternitfamilie». Wanneer we geen rekening houden met de vroegere Franse kolonies, kunnen we veronderstellen dat in 60 % van de gevallen de Zwitserse tak de meerderheid bezit en in 40 % de Belgische tak. In elk geval laten de «vriendschappelijke samenwerking» tussen België en Zwitserland en de financiële banden tussen beide takken, een gemeenschappelijke strategie toe tot behoud der «overgedragen» technologie.

In de eerste plaats draagt de personeelspolitiek daartoe bij. In de meeste gevallen plaatst Eternit in haar filialen het maximum toegelaten aantal Europeanen. Wanneer we het voorbeeld van Nigeria bekijken, stellen we vast dat op ongeveer 250 tewerkgestelde personen in 1970, alle controleposities door Europeanen bezet werden : voornaamste directeur, technisch directeur, kommercieel directeur, hoofdboekhouder, fabriekschef, werk-

huisleiders, onderhoudsleiders, ploegbazen enz ... zowel in de produktie- als in de onderhoudsafdelingen. Naarmate de betrokken landen veeleisender worden betreffende de aanwezigheid van hun eigen burgers in de onderneming, poogt Eternit minstens de technische en beheersdirecties te behouden. Indien er gekozen moet worden zal het in alle gevallen de ... technisch directeur zijn !

Dit kan uitgelegd worden door de noodzaak om de kwaliteit van het produkt te garanderen maar het is evident dat, onder de controleposities, het de technisch directeur is die op de meest efficiënte manier het verspreiden van de technologie, en de know-how in het bijzonder, kan beletten.

Deze controle wordt versterkt door het optreden van reizende ingenieurs, de «pelgrims» die, voortdurend over en weer reizend tussen de filialen, op de éne plaats zorgen voor het op gang brengen van een nieuwe produktieketen (ze beschikken dus blijkbaar over de technologische «kontaktsleutel») of op een andere plaats bijzondere onderhoudsproblemen oplossen.

Een ander instrument voor de controle over de technologie is de «centralisatie van onderzoek en ontwikkeling in laboratoria die gevestigd zijn in het land van oorsprong ; wanneer er een gedecentraliseerde R & D bestaat, is ze veeleer gericht op het aanpassen van de produkten aan de smaak van het plaatselijk cliënteel dan aan het afstammen van de technologie op de specifieke mogelijkheden van het land»³. Eternit heeft de totaliteit van haar R & D in Europa gekoncentreerd (voor België in Kapelle-op-den-Bos). Het ligt niet in de bedoeling van de groep om deze activiteiten te verleggen naar de derde wereld. De R & D-activiteiten van de filialen in de derde wereld (indien ze bestaan : er is geen enkel budget voorzien) dienen er alleen voor om het produkt aan te passen aan de verlangens van de klanten en hoogstens aan de klimatologische eigenschappen van het gebied. Een ingenieur in een Westafrikaans filiaal heeft op eigen initiatief getracht om het asbest-cementmengsel zo te vervolmaken dat de mosgroei op de platen afgeremd wordt. Op basis van dit voorbeeld kan men moeilijk beweren dat Eternit de decentralisatie van haar R & D-activiteiten bevordert. Het valt bovendien te betwijfelen dat de groep de aanpassing van zijn produkten aan de eigenheden en de mogelijkheden van gastheerlanden aanmoedigt, aangezien hij bepaalt welke asbestkwaliteiten in de mengsels gebruikt worden en ... hij aandelen heeft in de asbestmijnen. De centralisatie van de R & D-activiteiten gekoppeld aan de strikte controle over de filialen, laat aan de moederonderneming toe om de cirkulatie van de informatie tussen de verschillende eenheden van de groep te controleren, zowel over nieuwe produkten als over mogelijke vervangingsprodukten. En wanneer dan toch een inlichting van plaatselijke oorsprong in een filiaal zou doordringen, zou de geloofwaardigheid ervan aanzienlijk verminderd zijn in de mate waarin ze zou afwijken van het vooropgestelde schema, dus zou stuiten op de bureaucratistische inertie en niet over het krediet zou beschikken die de acculturatie toekent aan de inlichtingen afkomstig uit het centrum dat, aangezien het zich niet tot een administratieve rol wil beperken, zijn waarden oplegt. En zelfs indien het centrum de periferie systematisch op de hoogte houdt van de

3 G. Schnieder, op. cit., p. 568.

nieuwe R & D verworvenheden, gaat deze informatie niet noodzakelijk samen met de toelating om er gebruik van te maken : de centrale commerciële direktie blijft de enige die kan beslissen of de markt van een derde wereldland rijp is om een nieuw produkt op te nemen.

Het laatste instrument van de controlestrategie is de brevetpolitiek. De leden van de Eternitfamilie hebben tussen 1970 en 1978 in België 28 brevetten gedeponereerd. Slechts vier daarvan waren afkomstig van de R & D-afdeling van Eternit-België, 12 andere kwamen van de andere Europese firma's van de Eternitfamilie die hen eerst in hun respectievelijke landen hadden gedeponereerd. De 12 overblijvende brevetten werden rechtstreeks in België gedeponereerd door de andere leden van de Eternitfamilie. Er bestaat dus een sterk bevoorrechte cirkulatie van de uitvindingen in de schoot van het centrum.

De Eternitgroep deponereert zeker zijn brevetten over de hele wereld⁴. Maar het valt sterk te betwijfelen dat hij de totaliteit van deze brevetten gebruikt in alle landen waar ze gedeponereerd zijn. In dit verband kunnen we verwijzen naar de cijfers die vooropgesteld werden door de Konferentie voor Handel en Ontwikkeling van de Verenigde Naties (UNCTAD) : «in 1972 waren er op 3,5 miljoen geldige brevetten slechts 200.000, d.w.z. 6 % van het wereldtotaal, in handen van ingezetenen ... Daarenboven wordt 90 tot 95 % van de brevetten die in de ontwikkelingslanden worden afgeleverd aan buitenlanders niet gebruikt in de produktie van die landen»⁵.

Wanneer de brevetten niet uitgebaat worden kan men over het algemeen aannemen dat het gaat om een barragebrevet dat er toe dient om mogelijke concurrenten de controle te ontzeggen over een markt die nog niet bestreken wordt door de firma die deze brevetten heeft gedeponereerd. In het geval van Eternit is het zo dat, daar waar de basisbrevetten voor de asbestcement-technologie sinds geruime tijd algemeen eigendom zijn, men niet mag vergeten dat de meer recente kennis en brevetten, die betrekking hebben op verbeteringen van produkten of produktieprocessen, degene zijn die een firma een relatief overwicht over zijn concurrenten oplevert.

De vergoeding voor de transferten

Het bedrag van de vergoedingen voor de transferten die worden toegekend door de in de derde wereld gevestigde ondernemingen aan de multinationals die de technologie bezitten, kan zeer moeilijk bepaald worden. De multinationals gedragen zich op dit vlak bijzonder terughoudend omdat ze er zich van bewust zijn dat ze hieromtrent gekontesteerd worden. En de Belgische wetgeving vergemakkelijkt de taak niet van hen die trachten om deze vergoedingen te kwantificeren, omdat er voor een Belgische onderneming geen enkele verplichting bestaat de omvang van de door haar ontvangen royalties mede te delen (deze verplichting bestaat wel in andere landen, in de Duitse Bondsrepubliek onder andere).

⁴ Zoals blijkt uit de indrukwekkende lijst van hun wereldwijd gebrevetteerde eigendommen, gepubliceerd in de Bijlagen van het Belgisch Staatsblad van 2 juli 1966, pp. 195-204.

⁵ Geciteerd in : «Dossier : les Transferts de techniques, réflexions syndicales». Confédération mondiale du travail, februari 1976.

Daarenboven vormen deze royalties slechts een deel van de naar de geïndustrialiseerde landen gerepatrieerde bedragen. Volgens een UNCTAD-studie uit 1968⁶ kunnen de lasten die de derde wereld moet dragen voor de aankoop van technologie als volgt ingedeeld worden : (in dollars) :

— rechtstreekse lasten in deviezen	1,5 miljard
— betaling van inkomsten uit rechtstreekse investeringen (participaties)	1,7 miljard
— invoerkosten (uitrusting, grondstoffen)	18,5 miljard

Tenslotte zijn er een groot aantal elementen die nog minder rechtstreeks tussenkomen in de financiële resultaten van de ondernemingen : we bedoelen de zogenaamde « sociale transfertkosten » : het repatriëren van een deel der lonen van het buitenlands personeel dat in de derde wereld werkt ; de uitgaven in de deviezen bestemd voor de invoer van luxe-produkten die door dit personeel verbruikt worden ; de aankoop van ander gesofistikeerd materiaal onder invloed van het cultureel imperialisme ; de « omgekeerde overdracht van academici » van de derde wereld naar de geïndustrialiseerde landen (brain drain), wat voor laatstgenoemden een deel van de opleidingskosten uitspaart, enz ...

In het geval van Eternit weten we dat in 1978 180 miljoen Belgische frank werd gerepatriëerd door de firma Eteroutramer die de belangen van de Belgische tak in de derde wereld voor haar rekening neemt (de exploitatie-winst voor het boekjaar 1978 bedroeg 144,1 miljoen BF). Daarbij moet 110 BF gevoegd worden die als royalties aan de Belgische onderneming betaald werd. Deze royalties zijn berekend in verhouding tot de door het filiaal verkochte hoeveelheden. Van deze 110 miljoen werden 50 miljoen besteed aan volgende « effectieve kosten » : betaling van een aantal ingenieurs die van filiaal naar filiaal reizen om er de goede technische gang van zaken te controleren, betaling van R & D-diensten, enz ... De rechtstreekse vergoeding voor technologieoverdrachten en de kapitalen die met deze overdrachten verbonden zijn, bedroeg dus : $180 + 110 - 50 = 240$ miljoen Belgische frank in 1978.

Bij deze rechtstreekse vergoeding moeten talrijke onrechtstreekse vergoedingen gerekend worden. Wanneer een filiaal wordt opgericht door de Belgische onderneming ontvangt deze soms gratis ongeveer één vierde van de aandelen van de nieuwe onderneming. De participatie-inkomsten (of een deel ervan) worden haar dus verstrekt zonder dat Eteroutramer hiervoor iets heeft moeten investeren. Anderzijds legt de moederonderneming aan haar filialen de keuze op van de kwaliteit en het kwaliteitsmengsel van asbest dat gebruikt wordt bij de productie van asbestcement. Nu is het zo dat de Belgische tak van Eternit participaties bezit in verschillende asbestmijnondernemingen in Canada en Zimbabwe, in « joint ventures » met andere ondernemingen (Zwitserse tak van Eternit of Johns-Manville) waarmee ze enge banden heeft. Het is bekend dat de interne prijzen die aangerekend worden tussen ondernemingen van éénzelfde groep winsten kunnen doen

⁶ Geciteerd door G. Schmeder, op. cit.

optreden al naargelang fiskale of andere wenselijkheden. Het schijnt dat dit binnen de Eternitfamilie tot de normale praktijk behoort.

Cement is een andere grondstof die in de sektor wordt gebruikt. De Zwitserse tak van Eternit heeft er zich op toegelegd om participaties te nemen in talrijke cementbedrijven. In 18 landen beschikt de Belgische tak over een productie-eenheid voor asbestcement en de Zwitserse over een cementbedrijf. In andere landen, of zelfs in de 18 in een periode van tekort, wordt het cement rechtstreeks ingevoerd vanuit Eternitfilialen die eventueel gevestigd zijn in de geïndustrialiseerde landen.

Hoewel de productie van asbestcement geen erg gesofistikeerde technologie vereist, heeft Eternit een specifieke uitrusting voor deze productie uitgewerkt. De Hatschekmachine is het beste maar niet het enige voorbeeld. Telkens een productie-eenheid wordt opgericht, doet de moederonderneming al het mogelijke om zoveel mogelijk uitrustingsgoederen aan het nieuwe filiaal te verkopen. Een andere onrechtstreekse vergoedingswijze komt voort uit de indirecte participaties van de Belgische groep via verbonden ondernemingen in de geïndustrialiseerde landen. Zo bezit de SA Financière Eternit (Frankrijk) die voor 30 % eigendom is van de Compagnie Financière Eternit (België), zelf twee filialen in Marokko en in Tunesië. Team, de Luxemburgse holding, voor 20 % eigendom van de Compagnie Financière Eternit, heeft filialen in Europa, Azië en Afrika. Dit geldt ook voor andere filialen van de Belgische onderneming. Een deel van de winsten die aan de Compagnie Financière Eternit uitgekeerd worden in verhouding tot deze participaties, vloeit voort uit de vergoedingen voor technologietransferten die uitgekeerd werden door de filialen van Team of Eternit-Frankrijk in de derde wereld.

Bij deze onrechtstreekse vergoedingswijzen moeten er nog andere, meer subtiele, gevoegd worden. Douanefaciliteiten voor uitrusting of grondstoffen, of fiskale voordelen die door het gastverlenend land gedurende een periode volgend op de vestiging van een nieuw Eternit-filiaal, zijn in feite winsten die toegekend worden aan het filiaal, aangezien ze een niet-uitgave betekenen. Een gedeelte ervan kan toegeschreven worden aan het feit dat Eternit een eigen technologie bezit en kan dus bij de transfertvergoeding gerekend worden. Bovendien moet elke eventuele verbetering van de produkten of de fabricageprocédés in de Eternitfilialen meegedeeld worden aan de moederonderneming die zich het recht voorbehoudt om over de toepassing ervan te beslissen. Deze omgekeerde technologietransferten worden nooit vergoed aangezien Eternit geen onderzoeks- en ontwikkelingsdiensten heeft in de derde wereld.

Onaangepastheden en alternatieven

Het blijkt dat in veel gevallen de technologie-overdracht een mythe is die veel geld kost aan de derde wereld en niet aangepast is aan de realiteit van de ontwikkelingslanden.

§ Onaangepast in die zin dat de derde wereld niet tot ontwikkeling komt, tenminste niet zo'n ontwikkeling die haar economisch onafhankelijk maakt.

De negatieve gevolgen van deze praktijk kunnen als volgt worden samengevat :

- Duurte : in verhouding tot de voortgebrachte winst en tot het feit dat de technologie uiteindelijk niet in haar geheel beschikbaar is voor de verwerver.
- Overheersing : ingevolge de afhankelijkheidsrelatie van de klant op het niveau van de gebruikte grondstoffen, de noodzakelijke uitrusting, het aanwenden van de technologie en, eventueel, op het niveau van de kapitalen en de beschikbaarheid van het afgewerkt produkt.

§ Onaangepast ook in de zin dat ze niet toelaat om de eigen hulpbronnen van de ontwikkelingslanden te valoriseren : grondstoffen, overvloedige arbeidskracht, plaatselijke competenties (vindingrijkheid, kennis, handigheid, aanpassing aan de werkelijke behoeften).

§ Onaangepast tenslotte in de mate waarin ze plaatsgrijpt in het kader van een bepaalde produktiewijze (degene die heerst bij de technologieverkoop) en waarin ze meewerkt aan de inplanting of de konsolidatie van deze produktiewijze — eventueel onder de vorm van enklaves — op wereldschaal en momenteel meer in het bijzonder in de derde wereldlanden, waarbij deze niet veel keuze hebben in het volgen van een andere ontwikkeling.

Wanneer één der doelstellingen van de analyse het uitwerken van alternatieven is, moet men verschillende niveaus onderscheiden, met behoud van één basisidee : het beheersen van de technologie is van wezenlijk belang voor de gebruiker of de verwerver. Op dit ogenblik worden meerdere richtingen vooropgesteld om aan de derde wereld het verwerven van deze beheersing toe te laten :

§ Verbeteringen van de bepalingen in de technologietransferkontrakten. De limieten van dit voorstel zijn duidelijk : het mislukken van de discussies binnen de UNCTAD over de gedragskode voor transfersen toont aan dat de Noord-Zuidkonfrontatie gedomineerd wordt door ongunstige krachtsverhoudingen voor de derde wereldlanden. Bovendien gebeurt een aanzienlijk deel van de transfersen (met name die van Eternit) niet via kontraktuele overeenkomsten. Tenslotte stelt zich het probleem hoe men de ondernemingen en de staten kan verplichten om zich aan de internationale regels te houden.

§ Ontwikkeling van aangepaste of tussenliggende technologieën. In het geval van vezelcement voor de bouw, lijkt het mogelijk om plaatselijke hulpbronnen te gebruiken en tussenliggende technologieën, die minder zwaar en kostbaar zijn, aan te wenden. Het schijnt dat plaatselijke experimenten succesvol zijn ondernomen.

§ Een poging tot beheersen en uitkiezen van technologieën die het best geschikt zijn om een «industrialisatie» uit te lokken. Maar deze poging is niet vanzelfsprekend, ze veronderstelt de vervulling van bepaalde voorwaarden, die momenteel onderzocht worden door landen als Algerije, dat uitvoerig geëxperimenteerd heeft met technologietransfersen.

§ Dit artikel moet gelezen worden in samenhang met :

- ons dossier over asbest, gepuliceerd onder de titel «Le roman de l'amiante», door E. Caplun, J. Cywiak, D. Losman, La Revue Nouvelle, 5-6, 1980, 150 BF ;
- Gérard Fourez : Transferts de technologie et développement du tiers monde, La Revue Nouvelle, 7-8, 1979, 140 BF ;
Benoit Verhaegen : Zaïre, les chaînons de la dépendance, La Revue Nouvelle, 2, 1978, 140 BF ;
Henri Roanne : La culture, fourrier de l'impérialisme, ibidem ;
en ons dossier Afrique noire. fantasmes et réalités, La Revue Nouvelle, 2, 1979, 140 BF.

Anderzijds werd een audio-visuele montage gerealiseerd rond het thema van dit artikel door GRESEA, Jan Van Volsemstraat 58, 1050 Brussel. Deze montage, die gericht is aan leraren en vormingsdiensten, duurt 12 minuten, telt 50 dia's en wordt begeleid door pedagogische fiches die stof tot discussie bieden. Verkoopprijs : 1.800 BF.